

Justiitsministeerium

info@just.ee

Teie: 14.11.2024 nr 8-3/5169-11

Meie: 28.11.2024 nr 76

Eesti Puuetega Inimeste Koja seisukoht kohtumenetluse tõhustamise ettepanekute osas

Justiitsministeerium esitas ettepanekud kohtumenetluse tõhustamiseks, mida Eesti Puuetega Inimeste Kojale (EPIKoda) seisukoha esitamiseks ei saadetud, kuid arvestades muudatusettepanekute mõju meie sihtgrupile (eelkõige seondult riigi õigusabi seaduse ja sotsiaalhoolekande seaduse muudatustega seoses) peame arvamuse esitamist vajalikuks.

1. Planeeritavate muudatustega soovitakse tõsta riigi õigusabi ja menetlusabi saamise lävendit selliselt, et riigi õigusabi ei saaks need isikud, kelle kulud õigusteenustele ei ületa taotleja kolmekordset keskmist ühe kuu sissetulekut senise kahekordse asemel. *Riigi õigusabi muudatuse eesmärk on vähendada kohtute koormust ja riigi kulutusi riigi õigusabile. Arvestades riigi õigusabi eelarve pingelisust ja riigi õigusabi osutavate advokaatide suhteliselt väikest ringi, saab riigi õigusabi raha kasutada eelduslikult tõhusamalt, soodustada tuleks õigusabikulude kindlustuse olemasolu keskklassi kuuluvate isikute ettenägematute õigusabikulude katteks. Menetlusabi andmise lävendi tõstmine hoiab eelduslikult ära asjatuid kohtusse pöördumisi ja suurendab riigi tulusid masktava riigilõivu näol.*

Ligipääs kohtule ja kohtumenetlusele on põhiseaduslik õigus, mille puhul tuleb täiendavate piirangute kehtestamist hoolikalt kaaluda. **Riigi õigusabi ja menetlusabi saamise lävendi tõstmisel on oht saada oluliseks takistuseks kohtusse pöördumisel ja õigusabi saamisel.**

Riigikohtu 2010. aasta analüüsis „Menetlusabi andmine tsiviilkohtumenetluses“ on leitud, et menetlusabi mittesaamine võib piirata põhiõigust tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on leidnud, et kui riigilõivu suurus ei võimalda inimesel, kel pole õigust saada riigilt menetlusabi, oma õigusi kohtus tõhusalt realiseerida, on tegu ebaproportsionaalse ja seega põhiseadusvastase riigilõivuga. Analüüsis leitakse viitega Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale, et ligipääs kohtule on oluline seaduslikkuse põhimõtte elluviimiseks. **Menetlusabi mitteandmine võib mõnel juhul olla isiku kohtusse pöördumise takistuseks ehk isikute põhiõiguste piiranguks ning kuigi kohtusse pöördumise õigus ei ole absoluutne ning lepinguosalisel riigil on õigus seda valdkonda reguleerida, siis ei tohi riigisisised meetmed olla niisugused, mis kahjustaksid kohtusse pöördumise õiguse olemust, kohtusse pöördumise piirang peab olema proportsionaalne.**

Riigi õigusabi ja menetlusabi puhul on tegemist majanduslikult keerukas olukorras olevate inimestele õigusteenuse osutamisega eesmärgiga tagada inimeste õiguste ja huvide kaitse. Arvestades eelnevat ning **lähtudes asjaolust, et muudatusega seondult puuduvad vastavad**

analüüsid, sh osas, kas ja kui palju võib riigi õigusabi ja menetlusabi andmise lävendi tõstmine kohtusse pöördumise võimalusi piirata leiame, et lävendi tõstmine ei ole esitatud teabe pinnal õigustatud ega lubatav.

2. Muudatustega plaanitakse lisada menetlusabi määramisel lause, mille kohaselt „Kohus võib eeldada esitatud andmete õigsust ja täielikkust“. Selgitavas osas on lisatud, et *kohus võib alati andmed üle kontrollida, kuid selleks peab olema ka mingi kahtlus. Kui kohtule saab siiski teatavaks valeandmete esitamine tuleb sellele ka karmilt reageerida ja menetlusabi andmine vajadusel tühistada.*

EPIKoja jaoks jääb ebaselgeks, kuidas tuvastataks teadlik valeandmete esitamine ja ekslike ehk tahtmatult mitteõigete andmete esitamine. Menetlusabi andmise tühistamine põhjusel, et esitatud andmed olid valed peab olema äärmuslik meede, kuna ennatlik või põhjendamatu menetlusabi andmise tühistamine piirab põhiseaduslikku õigust kohtumenetlusele. Eelneva tõttu tuleb mõelda hoolikalt läbi, kuidas eristada tahtlikku ning ekslikku/tahtmatut valeandmete esitamist.

3. Muudatusega planeeritakse sanktsioneerida menetluskokkuvõtte kättetoimetamisest hoiduvat isikut, võimaldades piirata sellisel isikul avalike teenuste nagu dokumentide, pensioni, toetuste jm kättesaadavust menetluskokkuvõtte vastuvõtmiseni.

EPIKoja jaoks on sellise praktika tekitamine äärmiselt alarmeriv ja ebakindlust tekitav. Avalike teenuste, sh toetuste ja eluks esmavajalike teenuste saamise piiramine on äärmuslik ja karm meede, mis võib seada ohtu inimeste heaolu, toimetuleku, tervise ja halvemal juhul ka elu. Pensionite ja toetuste maksmiseks ning eluks esmavajalike avalike teenuste (sh sotsiaalteenused) osutamise alused tulenevad erinevatest seadustest. Puudub selgus ja analüüs osas, kas menetluskokkuvõtte kättetoimetamine kui menetluslik toiming kaalub üle põhi- ja sotsiaalsete õiguste osutamise põhimõtted ja eeldused ning eesmärgid (nt õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral; lasterikkad pered ja puuetega inimesed on riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all) ning erinevatest rahvusvahelistest õigustest tulenevad põhimõtted ning nende järgimise kohustuse (nt Euroopa Sotsiaalharta, ÜRO Puuetega Inimeste Õiguste Konventsioon, inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon).

Puuduvad analüüsid ja ülevaade ka osas, kuidas selline meede inimesi mõjutab ning kas ja kui palju aitaks selline sanktsioneerimine menetluskokkuvõtte kättetoimetamist reaalselt tõhustada. **EPIKoja hinnangul on sellise sanktsioneeriva meetme loomine äärmine sekkumine inimeste põhi- ja sotsiaalsetesse õigustesse, sekkumise eesmärk ja tagajärg ei ole omavahel kooskõlas, mistõttu ei ole muudatus lubatav.**

4. Planeeritakse muudatust, millega võimaldatakse eestkostemenetluses kuulata isik vajadusel ära ka kaugteel videokonferentsina või muul sarnasel viisil kui isiku eelmisest vahetusest ärakuulamisest on möödas vähem kui kolm aastat. Reeglina eestkostevaliste seisund ei parane ja eestkostevalisus ära ei lange, mistõttu n-ö igal aasta isikut reaalselt vaatamas käia hädavajadust ei ole, muudatuse eesmärk on ressursi kokkuhoid. Lisaks planeeritakse analoogset muudatust ka kinnisesse asutusse paigutamise asjades ehk kohus võib isiku ära kuulata kaugteel videokonferentsina või muul sarnasel viisil, kui eelmisest vahetust ärakuulamisest on möödas vähem kui kaks aastat.

EPIKoda on erinevates, sh Justiitsministeeriumile esitatud seisukohtades ja pöördumistes viitega 2023.aasta aruandele^{[1][2][3]}, selgitanud eestkoste olemust ning asjaolu ka inimese (eestkostetava) vaatest. Oleme rõhutanud eestkostega seonduvaid erinevaid kitsakohti nagu eestkostetavate ja valimisõigusega eestkostetava arvu pidev kasv, eestkoste seadmine pigem kõikide asjade ajamiseks kui osaliselt, eestkostetava soovidega arvestamise vajadus, eestkoste menetluses olulist kaalu omavate eksperthinnangute kvaliteet jms. Ka kinnisesse asutusse paigutamine on inimese õigustesse äärmuslikult sekkuv meede, mille kohaldamist tuleb alati äärmise hoolikusega kaaluda sh koguda tõendeid vahetult ning hinnata tõendeid kogumis. Riigikohtu 2020. aasta analüüsis „Psüühikahäirega isiku kinnisesse asutusse paigutamine“ on viidates kohtupraktikale rõhutatud vajadust kohtuniku enda vahetu hinnangu andmisele isiku seisundile.

Arvestades eestkoste seadmise ulatust ja mõju inimese (eestkostetava) jaoks tuleb viidatud menetlus viia läbi inimest (eestkostetavat) maksimaalsel määral toetades. Ka tuleb isikut ärakuulates selgitada välja olulised asjaolud, viidatud ärakuulamine ei saa olla formaalne või pealiskaudne. Samad põhimõtted kohalduvad ka kinnisesse asutusse paigutamise menetlustes.

Arvestades sihtgruppi (psüühikahäirega inimesed) ja kohtuniku veendumuse olulisust leiame, et oluline on isiklik kohtumine. Veebilahendus ei pruugi anda vajalikku teavet ega tekitada head kontakti, avatust, mis võib omakorda põhjustada ebaõige lahendi. Eelneva tõttu **leiame, et veebi teel ärakuulamine saab olla eelkõige erand mitte tavapraktika ning arvestades eestkoste seadmise ja kinnisesse asutusse paigutamise äärmusliku meetme iseloomu ei saa muudatust kuidagi õigustada kohtu ressursi kokkuvõtteid.**

Lisame, et arusaamatu ja ootamatu on Justiitsministeeriumi arvamus, et eestkostevaluste seisund on püsiv ehk eestkostevajadus ei parane ning eestkostevajadus ära ei lange, mistõttu ei ole vaja isikut realselt vaatamas käia. Märgime, et eestkoste on äärmuslik meede, mille puhul tuleb alati kaaluda, kas on toimivaid vähemsekkuvaid meetmeid ning vajadusel kaaluda eestkoste lõpetamist, vastav kohustus on eelkõige kohtul. Justiitsministeeriumi väide eestkostevajaduse muutumatuse kohta on eelkõige hinnanguline ehk emotsionaalne, puuduvad vastavad analüüsid ja statistiline ülevaade, ilma milleta ei saa sedavõrd olulisi muudatusi teha.

5. Muudatustega plaanitakse pikendada sotsiaalhoolekande seaduses sätestatud ajavahemikku, milleks kohus võib isiku nõusolekuta hoolekandeesuusse hooldamisele paigutada, ühelt aastal viiele aastale. Selgituste kohaselt on *eesmärgiks tõhustada kohtu, psühhiaatrie ja riigi õigusabi ressursi kasutamist, hoida kokku riigi kulusid ja vähem traumeerida pikaajaliselt hoolekandeesutuse viibivaid isikuid pidevate uute menetlustega. Suur osa hoolekandeesutuses viibivaid isikuid peavad seal olema pikaajaliselt, sisuliselt kogu elu, seega on mõttetu ressursikulu igal aastal nende suhtes kontrollida, kas nad on seal põhjendatult.*

Kinnisesse asutusse hoolekandeteenusele paigutamise tähtaja pikendamine ühelt aastal viie aastani, peamiselt põhjendusega ressursi säästmisele, on lubamatu. Kinnisesse asutusse paigutamine on inimese õigustesse äärmuslikult sekkuv meede, mida tuleb kaaluda põhjalikult, sh osas, kas on teisi alternatiivseid vähempiiravaid meetmeid (Riigikohtu 2020. analüüsi kohaselt on isiku kinnisesse asutusse paigutamine *ultima ratio* vahend, mistõttu on see põhjendatud vaid juhul, kui muud abinõud on osutunud ebapiisavaks või ei ole nende kasutamine võimalik).

Arvestades isiku õigustesse sekkumise ulatust tuleb riigil leida ka vastavad ressursid, kuna tagatud peab olema nii inimeste menetluslike kui ka sisuliste õiguste kaitse. Viide menetlusega kaasnevale pidevale traumeerimisele ei ole õigustesse sekkumise ulatust arvestades kindlasti asjakohane, kuna aasta jooksul ühel korral paarikümneks minutiks kohtunikuga kohtumine ei ole kindlasti inimese jaoks liigselt koormav.

Märgime, et mitte kaua aega tagasi liikusime Eestis ühe-aastase kinnisesse asutusse paigutamise tähtaja peale põhjusel, et pikem periood ei ole inimõiguste põhimõtetega kooskõlas. Lisaks on Riigikohtu 2020. aasta analüüsis tuginedes kohtupraktikale rõhutatud lähiaja andmete olulisust (vahepeal toimunu ja isiku enda suhtumise võimalik muutumine) kinnisesse asutusse paigutamise pikendamisel, mis kinnitab vajadust hinnata kinnisesse asutusse paigutamise põhjendatust võimalikult hiljutiste andmete pinnal, mis tähendab kohtulikku kontrolli pigem sagedamini kui harva. Seega on arusaamatu, kuidas ja millistele objektiivsetele andmetele ning õigustatusele tuginedes viidatud tähtaega taas pikendada.

Lubamatu on seisukoht, mille kohaselt on *mõttetu ressursikulu kontrollida igal aasta paigutamise põhjendatust kuna suur osa inimestest viibivad asutustes pikaajaliselt, sisuliselt kogu elu*. Märgime, et ükski inimene, kes on paigutatud kinnisesse asutusse kohtu vastava otsuse alusel ei tohi olla olukorras, mil tema õigusi (sh õigus vabadusele ja isikupuutumatusetele) piiratakse põhjendamatult (ning seda kasvõi üks päev) ning seda põhjusel, et nii on kohtu ressursi säästev ja otsustajatele mugav. Selline lähenemine riivab kõiki inimõigustest tulenevaid põhimõtteid ning siseriiklikke ja rahvusvahelisi vastavaid kokkuleppeid, mistõttu on lubamatu. Lisaks tekib küsimus ka aluseta vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamiseks riigivastutuse seaduse alusel.

Muudatuse selgitavas osas on lisatud, et isikule jääb alati õigus taotleda paigutamise ülevaatamist, lihtsalt kohus ei peaks sead tegema igal aastal omal algatusel.

EPIKoja poole on aastate jooksul pöördunud inimesed sooviga taotleda kinnisesse asutusse paigutamise lõpetamist ning viidatud juhtumite pinnal on tekkinud selge arusaam kuivõrd keeruline nii emotsionaalses kui ka asjaajamise mõttes vastav menetlus inimese jaoks on. **Lubamatu on jätta vastav koormus sedavõrd keerulises olukorras ehk kinnises asutuses viibiva psüühikahäirega inimese kanda. Taotluse esitamise õigus peab loomulikult säilima, kuid viidatud õigus ei saa asendada kohtulikku kinnisesse asutusse paigutamise põhjendatuse kontrolli.** Lisaks on ka viidatud teema osas vaja eelnevalt analüüsi ja statistikat, sh kinnisesse asutusse paigutamise asjade lõpetamiste arvu kohta ennetähtaegselt üldiselt ning eraldi kohtu algatusel ja kinnisesse asutusse paigutatud inimese taotluse alusel. Samuti on oluline kaasata täna kinnisesse asutusse paigutatud inimestele vahetult teenust osutavate asutuste seisukohti ja praktikat.

Leiame kokkuvõttes, et eelnevalt viidatud muudatusettepanekud on ootamatud, alarmeerivad ja põhjendamatult ega vasta kehtivatele siseriiklikele ega rahvusvahelistele inimõiguste põhisele lähenemisele ning põhimõtetele. Lubamatu on ressursi säästmise eesmärgil kitsendada või piirata enim haavavate sihtgruppide menetluslike õigusi, mis põhjustavad omakorda piiranguid erinevate põhiseadusega kehtestatud õiguste teostamisel. Arusaamatu on lähenemine teha olulise mõju ja ulatusega muudatusettepanekuid ilma vastavate analüüside, statistika ja väljatöötamiskavatsuseta.

Ootame Justiitsministeeriumilt inimõiguste ja väärtuspõhist lähenemist ning avatud diskussiooni.

^[1] [Täisealiste eestkoste uuring lõpparuanne 2023 .pdf](#)

^[2] [Eesti Puuetega Inimeste Koja pöördumine eestkostekorralduse teemal | Eesti Puuetega Inimeste Koda](#)

^[3] [Eesti Puuetega Inimeste Koja võrgustiku ettepanekud seoses Sotsiaalministeeriumi tellimusel koostatud uuringuga „Täisealiste eestkostekorralduse uuring Eestis“ | Eesti Puuetega Inimeste Koda](#)

Lugupidamisega
(allkirjastatud digitaalselt)
Maarja Krais-Leosk
Tegevjuht

Kristi Rekand
Jurist
E-post: kristi.rekand@epikoda.ee
Telefon: +372 6715909

